

Muhammed et-Trabzonî'nin (ö. 1200/1786) *Risâle fî Şerâiti Sıhhati'n-Nezr* Adlı Risâlesi: İnceleme ve Tahkik

Şenol Saylan | 0000-0003-0618-4907 | senolsaylan@gmail.com

Trabzon Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Hukuku Anabilim Dalı, Trabzon, Türkiye

ROR ID: 04mmwq306

Öz

Fıkıh terimi olarak “*dinen mükellef olmadığı halde, kişinin farz veya vâcip türünden bir ibadeti yapacağına dair Allah’a söz vermesi*” şeklinde tarif edilen nezir kelimesi Türkçede “adak” olarak ifade edilir. Adak ile ilgili konular bazı fıkıh kitaplarında nezir ve yemin bölümlerinde veya nezredilebilen namaz, oruç hac gibi her bir ibadet işlenirken bahis konusu yapılmıştır. Nadir de olsa nezir ahkâmı ile ilgili bazı konulara temas eden müstakil eserler de kaleme alınmıştır. Konuyla ilgili müstakil bir risâle kaleme alan âlimlerden biri de Muhammed et-Trabzonî el-Medenî’dir (ö. 1200/1786). 18. yüzyıl Osmanlı âlimlerinden olan Muhammed et-Trabzonî, ilk eğitimini Trabzon’da tamamladıktan sonra tahsilini ilerletmek üzere İstanbul’a gitmiştir. Trabzonî, ilerleyen süreçte çeşitli tarihlerde İslam coğrafyasının Halep, Şam, Kudüs, Mısır, Mekke ve Medine gibi bölgelerine seyahatlerde bulunmuştur. Buralarda birçok eseri istinsah ve mukabele etmiş, çeşitli ilimlerde icazetler almıştır. 1753 yılında İstanbul’a döndükten sonra Süleymaniye Medresesi’nde hâfız-ı kütüb ve müderris olarak görev yapmıştır. Kâdîrî tarikatına mensup bir sufi olan Trabzonî, fıkıh, hadis, tefsir gibi çeşitli ilim dallarında birçok eser kaleme almıştır. Telif ettiği bu eserlerden biri de *Risâle fî şerâiti sıhhati'n-nezr* adlı adak konulu risâlesidir. Söz konusu risâlede adak konusuyla ilgili şartları ele alan Trabzonî, Hanefî fîrû fıkıh literatüründe çeşitli konularda zikredilen bu şartları, genel ilkeler (davâbıt) olarak yedi başlık altında bir araya getirmeye çalışmıştır. Sadece ilk kâideye değinirken mezhepte yer alan konuyla ilgili farklı görüşlere yer veren Trabzonî diğer kâideleri kısaca zikretmekle yetinmiştir. Bu makalede Muhammed et-Trabzonî’nin adak konusuyla ilgili şartları ihtiva eden risâlesini inceleyerek risâlenin tahkikli metnine yer verdik.

Anahtar Kelimeler

İslam Hukuku, Osmanlı, Adak, Muhammed et-Trabzonî, *Risâle fî Şerâiti Sıhhati'n-Nezr*.

Atıf Bilgisi

Saylan, Şenol. “Muhammed et-Trabzonî’nin (ö. 1200/1786) *Risâle fî Şerâiti Sıhhati'n-Nezr* Adlı Risâlesi: İnceleme ve Tahkik”. *Trabzon İlahiyat Dergisi* 11/Özel Sayı (Kasım 2024), 155-175.

<https://doi.org/10.33718/tid.1534029>

Geliş Tarihi	: 16.08.2024
Kabul Tarihi	: 03.11.2024
Yayın Tarihi	: 30.11.2024
Değerlendirme	: İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme

- Etik Beyan** : Bu makale, 17-18 Ekim 2024 tarihleri arasında gerçekleştirilen Geçmişten Günümüze Trabzon'da Dinî Hayat Sempozyumu'nda sözlü olarak sunulan ve basılmayan "Muhammed et-Trabzonî'nin (ö. 1200/1786) *Risâle fi Şerâti Sıhhati'n-Nezr Adlı Risâlesi*" adlı tebliğin içeriği geliştirilerek ve kısmen değiştirilerek üretilmiş halidir.
Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
- Benzerlik Taraması** : Yapıldı - iThenticate
- Çıkar Çatışması** : Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
- Finansman** : Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
- Telif Hakkı & Lisans** : Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Muhammad al-Trabzoni's (d. 1200/1786) Treatise Named *Risāla fī Sharā'it Sihhat al-Nazr*: Review and Critique

Şenol Saylan | 0000-0003-0618-4907 | senolsaylan@gmail.com

Trabzon University, Faculty of Theology, Department of Islamic Law, Trabzon, Türkiye

ROR ID: 04mmwq306

Abstract

In fiqh, the word nazr (votive offering), which is defined as "a person's promise to Allah to perform an obligatory or wajib act of worship even though he is not religiously obliged to do so", is expressed as "adak" in Turkish. Issues related to votive offerings are mentioned in the chapters on nezr and oaths in fiqh books, or in the chapters on acts of worship such as prayer, fasting and pilgrimage, which are the subject of votive offering. One of the scholars who wrote a separate treatise on the subject is Muhammad al-Trabzonī al-Madanī (d. 1200/1786). An 18th-century Ottoman scholar, Muhammad al-Trabzonī completed his primary education in Trabzon and then went to Istanbul to further his studies. After completing his education here, Trabzonī traveled to many parts of the Islamic geography such as Damascus, Egypt, Aleppo, Jerusalem, Mecca and Medina on various dates. In these places, he received icāzets from many teachers in various sciences and copied many works. In 1753, after returning to Istanbul, he worked as a library director and professor at the Süleymaniye Madrasah. Trabzonī, a Sufi belonging to the Qadîrî order, wrote many works in various branches of science such as fiqh, hadith and tafsir. One of these works is *Risāla fī sharā'it sihhat al-nazr*, a treatise about votive offering. In this treatise, Trabzonī, who discusses the conditions related to the subject of votive offerings, has tried to bring together these conditions, which are mentioned in various sections of the Hanafi fiqh literature, under seven headings as general principles (davābît). Trabzonī, while mentioning the first principle, includes the different views on the subject in the sect and only briefly mentions the other principles. In this article, we have analyzed Muhammad al-Trabzonī's treatise that contains the conditions related to the subject of votive offerings and included the edited text of the treatise.

Keywords

Islamic law, Ottoman, Votive offering, Muhammad al-Trabzonī, *Risāla fī sharā'it sihhat al-nazr*.

Citation

Saylan, Şenol. "Muhammad al-Trabzoni's (d. 1200/1786) Treatise Named *Risāla fī Sharā'it Sihhat al-Nazr*: Review and Critique". *Trabzon Theology Journal* 11/Special Issue (November 2024), 155-175.

<https://doi.org/10.33718/tid.1534029>

Date of Submission : 16.08.2024

Date of Acceptance : 03.11.2024

Date of Publication : 30.11.2024

Peer-Review : Double anonymized - Two External

Ethical Statement : This paper is a version of the unpublished paper titled "Muhammad al-Trabzoni's (d. 1200/1786) Treatise Named *Risāla fī Sharā'it Sihhat al-Nazr*", which was presented orally at the Symposium on Religious Life in Trabzon from Past to Present Symposium held between 17-18 October 2024, by developing and partially changing the content.
It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Plagiarism Checks : Yes - iThenticate

Conflicts of Interest : The author(s) has no conflict of interest to declare.

Grant Support : The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Copyright & License : Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Giriş

Muhammed et-Trabzonî özel sayısı için hazırlanan bu çalışmada Trabzonî'nin adak konusu (*menzûr*) ile ilgili kaleme aldığı *Risâle fi Şerâiti Sıhhati'n-Nezr* adlı eseri inceleme konusu yapılacaktır. Adak konusuyla ilişkili şartlara değinen risâle içerik açısından oldukça kısa ve Hanefî fûrû fıkıh literatüründe çeşitli konularda temas edilen hususları içeriyor olmasına rağmen nezir konusunu müstakil olarak ele alan az sayıdaki eserden biri olması ve nezir konusuyla ilişkili şartları birer kâide (*davâbit*) olarak bir araya getirmesi nedeniyle üzerine bir çalışma yapılmasının uygun olacağı düşünülmüştür. Bu amaçla çok kısa olarak Trabzonî'nin hayatına temas edildikten sonra söz konusu risâlenin muhtevası ve kaynaklarına değinilmiş, son olarak da risâlenin tahkikli metnine yer verilmiştir. Trabzonî'nin eserini incelemeden önce risâlenin konusunu teşkil eden nezir kavramına, nezir konusunu ihtiva eden literatüre ve nezir ahkâmına burada kısaca değinmenin, risâlenin muhtevasının ve alana katkısının anlaşılmasını kolaylaştıracağı düşünülmüştür.

Nezir (الندى) kavramı sözlükte “*insanın yerine getirmeyi kendisine vâcip kıldığı şey*” anlamına gelir. Türkçede nezri ifade etmek üzere “adak” kelimesi kullanılır. Fıkıh terimi olarak nezir ise “*dinen mükellef olmadığı halde, kişinin farz veya vâcip türünden bir ibadeti yapacağına dair Allah'a söz vermesi*” şeklinde tarif edilir.¹ Nezir ile ilgili konular bazı fıkıh kitaplarında “*kitabu'n-nezr/nüzûr*” şeklinde müstakil bir başlık altında ele alınırken bazı kitaplarda ise yemin bölümlerinde veya nezredilebilen her bir ibadet işlenirken bahis konusu yapılmıştır.² Trabzonî'nin eserinin temel kaynakları olan Hanefî fûrû eserlerinde de nezir ile ilgili meseleler yemin bölümleri ile özellikle namaz, oruç, hac ve itikâf bölümlerinde ele alınmıştır.³ Nadir de olsa İbn Nüceym'in (ö. 970/1563) *Risâle fi'n-nezr bi't-tasadduk*⁴ ve Ebû'l-İhlâs eş-Şürûnbülâlî'nin (ö. 1069/1659) *Tuhfetü'n-nihrîr ve is'âfü'l-ganiyyi ve'l-fakîr*⁵ adlı risâleleri gibi nezir ahkâmı ile ilgili belirli konulara temas eden bazı müstakil eserler de kaleme alınmıştır. Trabzonî'nin risâlesi de bunlardan biridir.

Adak adamanın dini hükmü ile ilgili fıkıh âlimleri farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Hanefîler mübah, Malikîler müstehab, Şâfiî ve Hanbelîler ise adak yasağıyla ilgili hadislerden hareketle adağı tenzihen mekruh olarak kabul etmişlerdir. Adağın yerine getirilmesinin hükmü konusunda da mezheplerin farklı görüşleri vardır. Hanefî ve Malikîlere göre adağın yerine getirilmesi vâciptir. Şâfiî ve Hanbelîlere göre ise mutlak adağın yerine getirilmesi vâcip iken mukayyet nezrin yerine getirilmesi çeşidine göre değişiklik gösterir. Nezir; adakta bulunan (*nâzir*), adağa delalet eden söz (*şiga*), adağın konusu (*menzûrun bih*) ve lehine adakta bulunulan (*menzûrun leh*) şeklindeki dört unsurdan müteşekkildir. Adaklar bir şarta bağlanıp bağlanmamalarına göre mutlak ve muallak/mukayyet nezir olarak iki kısma ay-

- 1 Ahmet Özel, “Adak”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/337-338.
- 2 Bilal Esen, *İslam Hukukunda Nezir ve Adak* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2003), 5.
- 3 Alaaddin Ebûbekr b. Mesud el-Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi' fi tertibi's-şerâi'* (Kahire: Dârü'l-Hadîs, 2004), 6/333-351; Zeynüddin b. İbrahim el-Mısrî İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik şerhu Kenzi'd-dekâik* (Beirut: Dârü'l-Kitâbi'l-İslâmî, 1997), 2/62, 3/80, 4/321, 6/479; Alaeddin Muhammed b. Ali el-Haskefi, *Dürri'l-muhtâr şerhi Tenviri'l-ebşâr* (Beirut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2002), 284, 285, 608.
- 4 Zeynüddin b. İbrahim el-Mısrî İbn Nüceym, “Risâle fi'n-nezr bi't-tasadduk”, *er-Resâilü'z-Zeyniyye fi mezhebi'l-Hanefiyye* (Kahire: Dârü's-Selâm, 1999), 637.
- 5 Ebû'l-İhlâs Hasan b. Ammâr Şürûnbülâlî, *Tuhfetü'n-nihrîr ve is'âfü'l-ganiyyi ve'l-fakîr* (Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih Koleksiyonu, 2470/13).

rılır.⁶ Müçtehitler nezrin/adağın geçerliliği için bazı şartların yerine getirilmesini gerekli görmüşlerdir. Bu şartların bir kısmı nezre delalet eden sözle ilgili, bir kısmı adakta bulunan kimsede aranan şartlar iken (Müslüman, âkil, bâliğ olması, mükreh ve mahcûr olmaması gibi), bir kısmı da adak konusu (*menzûr*) ile ilişkili şartlardır.⁷ Trabzonî risâlesinde bunlardan sadece adak konusu ile ilgili olan şartlara temas etmiştir.

Nezrin konusu ile ilişkili şartların başında adanan şeyin Allah'a yakınlaştırıcı, onun rızasına vesile olacak bir davranış (kurbet, ibadet) olması gelir. İttifakla Allah'a isyan ve günah mahiyetinde olan şeyleri adamak sahih değildir. Hanefîlerin çoğunluğu söz konusu ibadetin cinsinden farz veya vâcip bir ibadet bulunmasını ve bu ibadetin (namaz, oruç, sadaka gibi) başlı başına maksûd bir ibadet olmasını şart koşmuşlardır. Ayrıca kendi cinsinden vâcip bir ibadet bulunmayan ve başka ibadetlere vesile mahiyetinde olan (abdest, mescide girme gibi) davranışları adamanın bağlayıcı olmadığını belirtmişlerdir. Cumhur ise hasta ziyareti gibi mendup ve müstehap türü kurbetlerin de nezredilmesinin sahih olduğunu belirtmişlerdir. Aynı şekilde adanan şeyin gerçekleşmesi mümkün ve dinen meşru olması gerekir. Nezredilen şey, vakit namazları ve ramazan orucu gibi kişinin zaten yapmakla mükellef olduğu bir ibadet de olmamalıdır. Adanan şey mal ise, malın o kişinin mülkiyetinde bulunması gerekir. Bu nedenle başkasının malının adanması durumunda nezir geçersizdir. Sahip olunandan fazla bir malın adanması durumunda ise sahip olunan miktarda bağlayıcı olur. Şâfiîler adağın mülk ya da mülk sebebine izafe edilmesi durumunda geçersiz olduğunu söyler. Cumhur ise bu şekildeki bir adağı geçerli kabul ederler.⁸

Muhammed et-Trabzonî risâlesinde, Hanefî fûrû fîkh eserlerinde bir kısmı beraber bir kısmı ise farklı farklı bölümlerde zikredilen nezrin konusu ile ilgili şartları yedi başlık altında genel kurallar şeklinde bir araya getirmiştir. Ancak söz konusu şartlardan sadece ilk kâideyi nispeten genişçe ele almış diğer kâideleri kısaca zikretmekle yetinmiştir. Bu nedenle söz konusu risâlenin konuyla ilgili şartları müstakil olarak bir araya toplamayı hedeflemesi açısından özgün olduğu söylenebilir. Risâlenin içeriğine ileride “eserin muhtevası” başlığı altında temas edeceğiz.

1. Muhammed b. Mahmûd et-Trabzonî el-Medenî⁹

Müellifin tam adı, Muhammed b. Mahmud b. Salih b. Hasan et-Trabzonî el-Medenî el-Kâdirî el-Hanefî'dir. Hayatına dair biyografi kaynaklarında çok az bilgi mevcuttur.¹⁰ Trabzon'da doğan Muhammed et-Trabzonî'nin doğum tarihi ile ilgili kaynaklarda farklı ta-

6 Özel, “Adak”, 1/339; Esen, *İslam Hukukunda Nezir ve Adak*, 34-41.

7 Özel, “Adak”, 1/339; Esen, *İslam Hukukunda Nezir ve Adak*, 61-76.

8 Özel, “Adak”, 1/339; Esen, *İslam Hukukunda Nezir ve Adak*, 68-76.

9 Trabzonî'nin hayatı ve eserlerine dair müstakil bir çalışma yaptığımız için burada hayatına kısaca değinmekle yetineceğiz. Burada yer vereceğimiz bilgiler için büyük oranda söz konusu çalışmadan yararlanılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Şenol Saylan, “Muhammed b. Mahmud et-Trabzonî el-Medenî'nin Hayatı ve Eserleri”, *Trabzonlu Müellifler ve Eserleri: Osmanlı Dönemi* (Trabzon: Ensar Neşriyat, 2023), 423-438.

10 Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî* (İstanbul: Sebil Yayınları, 1997), 4/312; İsmail Paşa Bağdatlı, *Hediyyetü'l-ârifin esmâ'î'l-müellifin ve âsaruhu'l-musannefin* (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, ts.), 2/345; Mehmet Tahir Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, ed. M. A. Yekta Saraç - Mustafa Çiçekler (Ankara: TÜBA, 2016), 1/177; Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin: Teracimu musannifi'l-kütubi'l-Arabiyye* (Beyrut: Mektebetü'l-Müsenna, 2010), 12/3; Ali Benli, “Trabzonî, Mehmed”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/304.

rihler zikredilmektedir. Mevcut bilgilerden hareketle doğum tarihi kesin olarak tespit edilememekle beraber 18. yüzyılın başlarında doğduğu söylenebilir. İlk eğitimini Trabzon'da tamamladıktan sonra İstanbul'a gitmiştir. Burada eğitim aldıktan sonra 1741 tarihinden önce İslam coğrafyasının Halep, Şam, Kudüs, Mısır, Mekke ve Medine gibi ilim havzalarına seyahatlerde bulunan Trabzonî, buralarda birçok hocadan çeşitli ilimlerde ders ve icazet almıştır. Burada icazet aldığı kişiler arasında Muhammed b. Tayyib el-Fâsî (ö. 1756) ve Mes-cid-i Haram müderrisi eş-Şeyh Yahya b. Salih el-Hanefî el-Mekkî gibi isimler bulunmaktadır. 1755 yılı civarında İstanbul'a dönen, burada ilmi faaliyetlerine devam eden ve birçok eser telif eden Trabzonî, aynı zamanda bu dönemde İbn Himmât ed-Dımaşkî'den (ö. 1761) icazet almıştır. Trabzonî 1761 yılından sonra tekrar Medine'ye gitmiş, tekrar İstanbul'a döndüğü tarihten (1768) sonra ölümüne kadar Süleymaniye Medresesi'nde müderris ve kütüphane müdürü (hâfiz-ı kütüb) olarak görev yapmıştır. Ölüm tarihi ile ilgili kaynaklarda farklı bilgiler mevcut olmakla beraber *Sicill-i Osmânî*'de zikredilen 15 Ramazan 1200/12 Temmuz 1786'da İstanbul'da vefat ettiği ve Karacaahmet Mezarlığı'na defnedildiği bilgisi¹¹ kanaati-mizce doğruya daha yakın görünmektedir.

Müfessir, muhaddis, fakih, dilci ve Kadîrî tarikatına mensup bir sufi olan Trabzonî, çeşitli ilim dallarında birçok eser kaleme almıştır.¹² Trabzonî'nin telifâtı arasında fıkıh eserleri önemli bir yer tutmaktadır. On civarında olan fıkıh eserlerinin birkaç tanesi belli eserler üzerine yapılan şerh, muhtasar türü çalışmalar diğerleri ise belirli bir konu üzerine yazılmış kısa hacimli risâlelerdir.¹³ Telif ettiği eserlerin yanında birçok eseri istinsah etmiş, bazı eserleri de çeşitli nüshalardan hareketle tashih, tahkîk ve mukâbele etmiştir.¹⁴ Vefatından kısa bir süre önce kitaplarını Süleymaniye Camii'ndeki kütüphaneye vakfetmesi nedeniyle söz konusu kitaplardan pek çoğu Süleymaniye Kütüphanesi'nde mevcuttur.

2. Risâle fi Şerâiti Sıhhati'n-Nezr

2.1. Risâlenin Adı, Müellife Nispeti, Telif Sebebi ve Tarihi

Müellif mukaddimede veya ferağ kaydında risâlenin adı ile ilgili herhangi bir açıklamada bulunmamıştır. Ancak konusu ile ilgili bilgi verdiği satırlarda kullandığı “في شرائط صحة النذور” ifadesinden¹⁵ hareketle müstensih tarafından sayfa başına kırmızı mürekkeple “هذا رسالة النذر” şeklinde bir isim yazılmıştır.¹⁶ Bu kayıttan hareketle de kütüphane kataloğunda risâlenin

11 Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, 4/312.

12 Trabzonî'nin eserleri ve eserleri üzerine yapılan çalışmalar ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.: Saylan, “Muhammed b. Mahmud et-Trabzonî el-Medenî'nin Hayatı ve Eserleri”, 431-435; Selim Demirci, “Muhammed b. Mahmud et-Trabzonî el-Medenî'nin Hadisle İlgili Eserleri”, *Trabzonlu Müellifler ve Eserleri: Osmanlı Dönemi* (Trabzon: Ensar Neşriyat, 2023), 445-463; Zahir Aslan, “Muhammed b. Mahmud et-Trabzonî el-Medenî'nin Arap Dili ve Belağatı İle İlgili Eserleri”, *Trabzonlu Müellifler Ve Eserleri: Osmanlı Dönemi* (Trabzon: Ensar Neşriyat, 2023), 501-507.

13 Trabzonî'nin fıkıh eserleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.: Şenol Saylan, “Muhammed b. Mahmud et-Trabzonî el-Medenî'nin Fıkıhla İlgili Eserleri”, *Trabzonlu Müellifler ve Eserleri: Osmanlı Dönemi* (Trabzon: Ensar Neşriyat, 2023), 465-478.

14 Trabzonî'nin Müntehab eserleri ile tashih, tahkîk ve mukâbele ettiği eserlerin listesi için bkz.: Mahmud Seyyidoğlu, “Bir Osmanlı Âlimi: Muhammed Trabzonî”, çev. Ömer Faruk Tokat, *Rihle Dergisi* 2/5-6 (2009), 179-181.

15 Muhammed b. Mahmud el-Medenî et-Trabzonî, *Risâle fi şerâiti sıhhati'n-nezr* (Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi, KHK, 389/13), 130a.

16 Trabzonî, *Risâle fi şerâiti sıhhati'n-nezr* (KHK, 389/13), 130a.

adı "Risâletü'n-nezr" olarak kaydedilmiştir. Biz de makalede içeriğini daha iyi ifade ettiğini düşündüğümüzden "*Risâle fî şerâti sıhhati'n-nezr*" adını kullanmayı tercih ettik.

Risâlenin mukaddimesinde eserin müellifi ile ilgili bir kayıt bulunmamaktadır. Ancak ferağ kaydında "هذا ممّا منّ الله تعالى على عبده الضعيف الشيخ محمّد المدني جوازًا، والأطرابندي مولدًا،" şeklinde zikredilen ibare, risâlenin müellifinin Şeyh Muhammed el-Medenî et-Trabzonî olduğunu göstermektedir.¹⁷ Ayrıca gerek biyografi kaynaklarında gerekse yazma eser kütüphanelerinde yaptığımız araştırmalarda risâlenin bir başkasına nispetine dair bir bilgiye rastlamadık. Dolayısıyla eserin Trabzonî'ye nispetinde bir sorun görünmemektedir.

Müellif risâlede besmele, hamdele ve salveleden sonra doğrudan konuya girmiş ve eserin telif sebebi ile ilgili herhangi bir açıklama yapmamıştır. Ferağ kaydında telif tarihi ile ilgili bir bilgi verilmediği için risâlenin telif tarihi tam olarak tespit edilememiştir. Ancak istinsah tarihi 1183/1770 olarak belirlendiği için eserin bu tarihten önce bir dönemde yazılmış olması gerekmektedir.

2.2. Risâlenin Muhtevâsı

Risâleye, nezrin sıhhat şartları ile ilgili önemli kâideleri (*davâbit*) açıklayacağını belirttiği cümle ile başlayan Trabzonî, mukaddimeye yer vermeksizin ilk kâideyi zikrederek konuya giriş yapar. Trabzonî'nin nezrin sıhhat şartları olarak aktardığı kâidelerin tamamı nezredilen şey, yani nezrin konusu (*menzûr*) ile ilişkilidir. Nezir lafızları ve adakta bulunan kişi ile ilgili şartlar gibi nezrin diğer şartlarına temas etmez. Zikrettiği söz konusu şartları ele alırken ilk kâide dışındaki şartlara birkaç cümle olacak şekilde oldukça kısa temas eder ve Hanefî fûrû literatüründen eserin kaynakları kısmında zikredilecek ilgili kaynaklara atıf yapmakla yetinir. Atıf yaptığı kaynakların tamamı Hanefî müelliflerce kaleme alınmış eserler olup diğer mezhep kaynaklarına hiç atıf yapmaz. İlk kâide üzerinde ise çok daha fazla durur¹⁸ ve konuyla ilgili görüşleri aktararak bunlarla ilgili değerlendirmelerde bulunur. Muhtemelen diğer şartlar ile ilgili çok fazla tartışma bulunmadığı için onları kısaca aktarmakla yetinir. Daha çok ilk şart üzerinde durması, nezir konusunda bu şartın tartışmalı olması yanında müellifin risâleyi kaleme alma sebebinin bizzat bu meseleyi ele almak olduğu, diğer kâideleri tamamlayıcı olarak verdiği şeklinde de yorumlanabilir. Yani müellifin, nezrin şartlarını toplayan bir risâle yazmaktan ziyade, döneminde konuyla ilgili yapılan tartışmalara veya kendisine bu konuda sorulan bir soruya cevap vermek üzere söz konusu tartışmalı meseleyi ele alan bir metin kaleme almayı hedeflediği söylenebilir. Aktarılan kâideler, Hanefî fûrû fıkıh literatüründe daha çok "kitabü'l-eymân" kısımlarında zikredilen şartlardır.¹⁹ Söz konusu eserlerde çeşitli şekillerde temas edilen şartlar, Trabzonî tarafından risâlede yedi başlık altında toplanmıştır. Risâlede nezrin konusu ile ilişkili zikredilen söz konusu şartlar sırasıyla şunlardır:

17 Trabzonî, *Risâle fî şerâti sıhhati'n-nezr* (KHK, 389/13), 132a.

18 Nitekim metinde ilk kâideye diğer kâidelerin toplamından iki katı daha fazla yer verilmiştir.

19 Kâsânî, *Bedâ'u's-sanâi' fî tertibi'ş-şerâi'*, 6/322-342; Hüseyin Mehmed Efendi Molla Hüseyin, *Düreri'l-hükkâm Şerhu Gureri'l-ahkâm* (İstanbul: Matbaa-i Mehmed Esad, 1300), 2/54; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik şerhu Kenzi'd-dekâik*, 4/321; Haskefi, *Dürri'l-muhtâr şerhi Tenviri'l-ebâr*, 284-285.

a) Nezredilen şeyin cinsinden bir farz-ı ayn ibadet olmalı:²⁰

Bu şart, Hanefîler tarafından gerekli görülen bir şarttır. Cumhura göre mendub, müstehab niteliğindeki kurbetlerin nezredilmesi sahihtir ve adanmaları durumunda bunların yerine getirilmesi gereklidir.²¹ Trabzonî'nin risâlede ayrıntılı olarak ele aldığı tek şart budur. Bu şartla ilgili mezhepte farklı görüşlerin bulunduğunu zikreden Trabzonî, konuyla ilgili Hanefî mezhebindeki temel görüşlere bazı metinler üzerinden işaret eder. *Fetâvâ*'sında yer alan bazı ifadelerden hareketle Kadıhan'ın (ö. 592/1196) nezrin bağlayıcılığı için nezrin konusunun cinsinden bir ibadet olmasını yeterli gördüğünü, bu ibadetin farz veya ıstılâhî vâcip olmasını gerekli görmediğini belirtir. Aynı şekilde Kuhistanî'nin (ö. 962/1555) de adak konusunun ibadet olmasını yeterli gören görüşlere işaret ettiğini belirtir. *ed-Dürer* adlı eserinden aktardığı ifadelerden hareketle ise Molla Hüsrev'in (ö. 885/1480) nezrin bağlayıcılığı için adak konusunun cinsinden itikadî vâcip yani kesin bağlayıcı olan farz cinsinden bir ibadet olması gerektiği görüşünde olduğunu söyler. Yine *ed-Dürrü'l-muhtâr*'dan yaptığı aktarımlara dayanarak metin sahibi Timurtaşî (ö. 1006/1598) ve şârihi Haskefî'nin (ö. 1088/1677) de nezir konusunun cinsinden bir itikadî vâcip bulunmasını şart gördüklerini belirtir. Son olarak *ed-Dürrü'l-muhtâr* üzerine *Tuhfetü'l-ahyâr* adlı bir hâşiyesi bulunan İbrahim b. Mustafa el-Halebî'nin (ö. 1190/1776) nezir konusunun cinsinden olan farz ibadetin farz-ı ayn olması gerektiği kanaatinde olduğunu vurgular. Trabzonî söz konusu farklı görüşleri aktardıktan sonra bu ihtilafların kalpte huzursuzluğa yol açabileceğini, bu ihtilaflardan kurtulmak için Hanefî mezhebinde görüşlerin tercihinde kullanılan "metinlerde yer alan görüşlerin şerhlerde yer alan görüşlere, şerhlerde yer alan görüşlerin de fetâvâlarda yer alan görüşlere tercih edileceği"²² ilkesine atıfla metin ve şerhlerde yer alan görüşün, fetâvâlarda yer alan görüşe tercih edileceğini belirtir. Aynı şekilde Halebî'nin görüşünün güzel olduğunu belirterek de konuyla ilgili kendi tercihinine işaret eder.²³

Nezrin konusuyla ilgili diğer şartlara ayrıntılı olarak değinmeyen Trabzonî aşağıda görüleceği üzere kâideyi ve onunla ilişkili örnekleri kısaca zikretmekle yetinir.

b) Nezredilen farz ibadet vesile değil, bizzat kendisi maksûd bir ibadet olmalı: Bu şart dolayısıyla "her namaz vakti için abdest alma" gibi adaklar dışarda kalır, nezir sayılmaz.²⁴

Nezredilen şeyin cinsinden bulunan farz veya vâcip, bizzat maksûd olan bir kurbet veya ibadet olmalıdır. Hasta ziyareti, cenazeyi uğurlamak, abdest almak, gusletmek, mescide girmek, mushafa dokunmak, ezan okumak, kervansaray, mescid yaptırmak gibi davranışlar her ne kadar sevaba vesile teşkil eden fiiller ise de bizzat maksûd birer ibadet değildir.²⁵ Bu nedenle söz konusu şeyleri adamak sahih değildir. Şâfiî ve Hanbelîlere göre ise bütün müstehap fiiller adak konusu olabilir.²⁶

20 Trabzonî, *Risâle fî şerâiti sıhhati'n-nezr* (KHK, 389/13), 130b-131b.

21 Esen, *İslam Hukukunda Nezir ve Adak*, 72.

22 Muhammed Emin İbn Âbidîn, *Şerhu Ukudî resmi'l-müftî*, çev. Şenol Saylan (İstanbul: Klasik Yayınları, 2020), 218.

23 Trabzonî, *Risâle fî şerâiti sıhhati'n-nezr* (KHK, 389/13), 131b.

24 Trabzonî, *Risâle fî şerâiti sıhhati'n-nezr* (KHK, 389/13), 131b.

25 İbn Nüceym, "Risâle fî'n-nezr bi't-tasadduk", 394; Muhammed Emin İbn Âbidîn, *Hâşiyetü İbn Âbidîn: Red-dü'l-muhtâr alâ Dürrü'l-muhtâr* (Dımaşk: Dârü's-Sekâfeti't-Türâs, 1421), 11/321.

26 Özel, "Adak", 1/21.

c) Nezredilen şey, nezirden önce o kimseye vâcip olmamalı: Bu şart, hac ve benzeri zaten kişiye vâcip olan ibadetleri adamayı nezrin kapsamı dışında bırakır.²⁷

Adanan şey, kişinin zaten yapmakla mükellef olduğu bir ibadet olmamalıdır. Adanan şey farz-ı ayn (vakit namazları, zekât, ramazan orucu, farz olan hac gibi) veya farz-ı kifâye (cenaze namazı, cihad gibi) veya aynî vâcip (vitir namazı, fitir sadakası, kurban gibi) veya kifâî vâcip (ölüleri yıkama, selâma karşılık verme gibi) bir davranış olursa adak sahih olmaz. Ancak, bu amellerden nâfile olarak ifâsı mümkün olanlar adak yoluyla vâcip hale dönüştürülebilir.²⁸ Bu nedenle bir kimse “farz olan haccı yapmak nezrim olsun” şeklinde bir adakta bulunsa o kimseye, farz olan hacdan başka bir şey gerekmez. Aynı şekilde, bir kimse kurban bayramı günlerinde kurban kesmeyi nezretse bu kişi zengin ise, biri nezir diğeri vâcip kurban olmak üzere iki kurban kesmesi gerekir. Ancak nezir ifadesi ile vâcip kurbanı kastederse bir kurban gerekir.²⁹

d) Nezredilen şey aslen (li-aynihi) günah (masiyet) olmamalı: Ancak bayram günü ve teşrik günleri oruç tutmak gibi li-gayrihi masiyet olan şeyler nezredilebilir. Bu şart şarap içme vb. şeyleri nezretmeyi dışarda bırakır. Zira şarap içmenin nezredilmesi sahih değildir.³⁰

Günah olan bir şeyi adamak, bütün âlimlere göre haram olup geçersizdir. Böyle bir adağın yerine getirilmesi ittifakla câiz değildir. Bu durumda cumhura göre adak sahih olmadığından hiçbir şey gerekmez. Ancak, Hanefî ve Hanbelîlere göre, yemin kefareti ödemek gerekir.³¹ Örneğin bir kimse, “falan kimseyi öldürmek nezrim olsun” dese bu nezir olmaz ancak yemin olur, kişi bunu bozarsa kefaret gerekir.³² Bayram ve teşrik günleri oruç nezretmek maksûd kurbet oldukları için Ebû Hanîfe, Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed'e göre sahihtir. Ancak İmam Züfer ve İmam Şâfiî'ye göre sahih değildir, zira onlara göre bu fiiller masiyettir.³³

e) Adakta bulunan kimse mâlik olduğundan fazlasını veya başkasının mülkünü nezretmiş olmamalı: Örneğin bir kimse bin lira tasadduk etmeyi nezreder ancak sadece yüz liraya mâlik olursa, bu durumda sadece yüz lira sadaka vermesi gerekir. Aynı şekilde bu şartla başkasına ait parayı nezretme durumu da dışarda bırakılır.³⁴

Adanan malın adanma anında kişinin mülkiyetinde bulunması veya nezrin mülke yahut mülk sebebine izâfe edilmesi gerekir. İslâm âlimleri sahip olunmayan bir malı sadaka olarak adamanın geçersiz sayılacağı hususunda görüş birliğine varmışlardır. Bu nedenle bir kimse mâlik olduğundan fazla bir malı adarsa, adak ancak sahip olduğu mal ölçüsünde geçerli olur.³⁵ Hanefîler “satın alacağım, miras yoluyla elde edeceğim şeyi adadım” gibi mülkiyet sebebine veya “ilerde mâlik olacağım her malı tasadduk ettim” şeklinde mülke izâfede bulunarak yapılan adağın geçerli olacağını kabul etmişlerdir. Şâfiîler'e göre ise böyle bir adak

27 Trabzonî, *Risâle fî şerâiti sıhhati'n-nezr* (KHK, 389/13), 131b.

28 Özel, “Adak”, 1/21.

29 İbn Âbidîn, *Hâşiyetü İbn Âbidîn*, 11/322.

30 Trabzonî, *Risâle fî şerâiti sıhhati'n-nezr* (KHK, 389/13), 131b.

31 Özel, “Adak”, 1/21.

32 İbn Âbidîn, *Hâşiyetü İbn Âbidîn*, 11/321.

33 Kâsânî, *Bedâ'ü's-sanâi' fî tertibi's-şerâi'*, 6/335.

34 Trabzonî, *Risâle fî şerâiti sıhhati'n-nezr* (KHK, 389/13), 131b-132a.

35 Özel, “Adak”, 1/21.

geçersizdir.³⁶

f) Nezredilen şeyin meydana gelmesi imkânsız (*müstahîlü'l-kevn*) olmamalı: Bu şart “dün oruç tutma veya itikâfa girme” şeklindeki adakları dışarda bırakır.³⁷

Adanan şeyin hakikaten mümkün, dinen de meşrû ve makbul olması gerekir; aksi halde adak geçersiz olur.³⁸ Adağın muhal oluşu, şer'î muhali de kapsar. Meselâ “gece oruç tutmak adağım olsun” veya kadının “hayız ve nifas halimde oruç tutmak adağım olsun” şeklindeki nezirleri sahih değildir. Ancak kişi “yarın oruç tutmak adağım olsun” der ve o gün de âdet görürse Muhammed eş-Şeybânî ve İmam Züfer'e göre yapılan bu nezir batıldır. Ebû Yûsuf'a göre ise sahihtir.³⁹

g) Adak, yolcu (*ibnü's-sebil*) olmadıkları sürece zenginler için yapılmamalı.⁴⁰

Zengine mal tasadduk etmeyi adamak çoğunluğa göre sahih değildir. Zira zengine yapılan tasadduk bir kurbet değil hibedir, mecazen tasadduk olarak isimlendirilebilir. Ancak zengin olan kimse yolcu ise zekâtın sarf mahallinden (*ibnü's-sebil*) biri olacağından ona mal tasadduk etmeyi adamak geçerli kabul edilmiştir.⁴¹ Şâfîlere göre zengine tasadduku içeren nezir geçerlidir, ancak adanan malın sadaka olarak fakirlere dağıtılması gerekir.⁴²

2.3. Risâlenin Kaynakları

Aşağıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere Trabzonî, risâlede yirminin üzerinde kaynağa atıfta bulunmaktadır. Bu kaynakların tamamı Hanefî fûrû fıkıh eserleridir. Alt tür olarak ise eserler metin, şerh, fetâvâ ile eşbâh ve nezâir türlerinden oluşmaktadır. Atıf sıklığı bakımından ise fetâvâ ve şerh türü eserler dikkat çekmektedir. Bu eserler içinde de en fazla atıf yapılan eser Haskefî'nin *Dürrü'l-muhtâr* adlı eseridir. Yapılan atıfların çoğunluğu sadece kaynağa gönderme yapmak şeklinde olup, kaynaktan birebir alıntı yapılan atıflar oldukça azdır. Kaynaklar yazıldıkları dönem açısından değerlendirildiklerinde ise hicri 6-12. yüzyıl, miladi 12-18. yüzyıl arasında yazılmış eserler oldukları görülmektedir. Özellikle 6/12. yüzyılda yazılan fetâvâ eserleri ile 11/17. yüzyılda yazılan şerh türü eserler atıf sıklığı bakımından dikkat çekmektedir.

Söz konusu kaynaklar göz önünde bulundurulduğunda Trabzonî'nin eserinde konuyla ilgili oldukça zengin bir kaynakçaya atıfla eserini telif ettiğini söyleyebiliriz. Müellif görüşlerini temellendirirken muteber Hanefî fıkıh kaynaklarından yararlanmıştı. Bunlar arasında özellikle 6/12. yüzyıl Mâveraünnehir Hanefî fakihlerinin fetâvâ türü eserleri ile Osmanlı dönemi muteber metin ve şerhler dikkat çekmektedir. Meseleleri temellendirmek üzere mümkün olduğunca kaynağa atıf yapmaya çalışmıştır. Trabzonî konuyla ilgili görüşleri değerlendirirken, meselelerdeki ihtilafları ortadan kaldırmak için metin ve şerhlerde yer alan görüşlerin, fetâvâlarda yer alan görüşlere tercih edilmesi gerektiğini belirterek görüşlerin

36 Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi' fî tertibi's-şerâi'*, 6/350; İbn Nüceym, “Risâle fî'n-nezr bi't-tasadduk”, 394.

37 Trabzonî, *Risâle fî şerâiti sıhhati'n-nezr* (KHK, 389/13), 132a.

38 Özel, “Adak”, 1/21.

39 İbn Âbidîn, *Hâşiyetü İbn Âbidîn*, 11/324.

40 Trabzonî, *Risâle fî şerâiti sıhhati'n-nezr* (KHK, 389/13), 132a.

41 İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râik şerhu Kenzi'd-dekâik*, 4/322; İbn Âbidîn, *Hâşiyetü İbn Âbidîn*, 11/324.

42 Şemseddin Muhammed b. Muhammed eş-Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc ilâ mağrifeti ma'nâ elfâzi'l-Minhâc* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994), 6/255.

tercihinde etkili olan kaynak hiyerarşisine de işaret eder.⁴³

Tablo 1: Risâlenin Kaynakları

Müellif Adı	Kitap Adı	Türü
İftiharuddîn el-Buhârî (ö. 542/1147)	<i>Hulâsatü'l-fetâvâ</i>	Fetâvâ
Ahmed el-Keşşî (ö. 550/1155)	<i>Mecmûu'n-nevâzil</i>	Fetâvâ
Radyüddîn es-Serahsî (ö. 571/1176)	<i>el-Muhît</i>	Fetâvâ
	<i>el-Vasît (Muhtasarü'l-Muhît)</i>	Muhtasar
Kâdîhân (ö. 592/1196)	<i>Fetâvâ Kâdîhân / el-Fetâva'l-Hâniyye</i>	Fetâvâ
Zahîrüddîn el-Buhârî (ö. 619/1222)	<i>el-Fetâva'z-Zahîriyye</i>	Fetâvâ
Necmüddîn ez-Zâhidî (ö. 658/1260)	<i>Kunyetü'l-Münye</i>	Fetâvâ
Mecdüddîn el-Mevsilî (ö. 683/1284)	<i>el-İhtiyâr</i>	Şerh
Necmüddîn et-Tarsusî (ö. 758/1357)	<i>Enfau'l-vesâil</i>	Fetâvâ
Eminüddin İbn Vehbân (ö. 768/1367)	<i>İkdü'l-kalâid fî halli Kaydû's-şerâid</i>	Şerh
Kemâlüddîn İbnü'l-Hümâm (ö. 861/1457)	<i>Fethu'l-kadîr</i>	Şerh
Molla Hüsrev (ö. 885/1480)	<i>Dürerü'l-hükkâm</i>	Şerh
Şemsüddîn el-Kuhistânî (ö. 962/1555)	<i>Câmiu'r-rumûz</i>	Şerh
Zeynüddîn İbn Nuceym (ö. 970/1563)	<i>el-Eşbâh ve'n-nezâir</i>	Eşbâh ve nezâir
	<i>el-Bahrü'r-râik</i>	Şerh
Sirâcüddîn İbn Nuceym (ö. 1005/1596)	<i>en-Nehrü'l-fâik</i>	Şerh
Şihâbüddîn et-Timurtâşî (ö. 1006/1598)	<i>Tenvîrü'l-ebşâr</i>	Metin
	<i>Minehu'l-gaffâr</i>	Şerh

43 Trabzonî, *Risâle fî şerâiti sıhhati'n-nezr* (KHK, 389/13), 131b.

Ebü'l-İhlâs eş-Şürünbülâlî (ö. 1069/1659)	<i>İmdâdü'l-fettâh</i>	Şerh
Heyet (1672)	<i>Fetava'l-Hindiyye</i>	Fetâvâ
Alâüddîn el-Haskefî (ö. 1088/1677)	<i>ed-Dürrü'l-muhtâr</i>	Şerh
Ahmed el-Hamevî (ö. 1098/1687)	<i>Gamzü 'uyûni'l-besâir alâ mehâsini'l-Eş- bâh ve'n-nezâir</i>	Şerh
İbrahim b. Mustafa el-Halebî el-Medârî el-Kâdirî (ö. 1190/1776)	<i>Tuhfetül ahyâr ale'd-Dürri'l-muhtâr</i>	Hâşiye

2.4. Nüsha Tanıtımı

Adakların (nezir) sıhhat şartlarını konu edinen risâlenin tespit edebildiğimiz tek nüshası Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi KHK 389 numarada kayıtlı mecmua içerisinde 130b-132a varakları arasında on üçüncü risâle olarak yer almaktadır. Mecmua, Kastamonu'da Reisü'l-küttâb Mustafa Efendi tarafından kurulan Münîre (Bayraklı) Medresesi'nde Abdülveli b. Ali tarafından istinsah edilmiştir. Mecmuada farklı müellifler tarafından çeşitli konularda yazılmış 25 risâle mevcuttur. Mecmuada bulunan risâleler 1183/1770-1184/1771 tarihlerinde istinsah edilmişlerdir. Mecmuada bulunan Trabzonî'ye ait tek risâle çalışmamızın konusunu teşkil eden nezir risâlesidir. Söz konusu nüshada istinsah kaydı bulunmamaktadır, ancak mecmuada aynı hatla yazılmış diğer risâlelerin bazılarında düşülmüş istinsah kayıtlarından hareketle nüshanın Abdülveli b. Ali tarafından 1183/1770 yılında müellif hayatta iken yazıldığı anlaşılmaktadır.

Nestalik hattıyla yazılmış dört sayfadan müteşekkil nüshanın sayfalarında 17 satır bulunmaktadır. Nüshada, kırmızı mürekkeple çift çerçeve ile çerçevelenmiş sayfalarda iki çerçeve arasında ve ikinci çerçeve ile sayfa kenarı arasında oldukça geniş boşluklar yer alır. Muhtemelen şerh veya açıklama yazılması için bırakılmış ve turre olarak isimlendirilen bu bölümlere hiçbir şey yazılmamıştır. Konu başlarındaki kelimeler kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Kitap isimleri ve cümle başlarının üzeri de kırmızı mürekkeple çizilmiştir. Nüshanın sayfalarında fiziksel tahribat görülmemektedir. Besmele ile başlayan risâlenin başlangıç ifadeleri şöyledir:

«الحمد لله وكفى، وسلام على عباده الذين اصطفى، وبعد؛ فهذه ضوابط مهمة في شرائط صحة النذور المهمة...»

2.5. Tahkikte Takip Edilen Yöntem

Eserin tahkikinde İSAM Tahkikli Neşir Esasları (İTNES) benimsenmiştir. Metnin yazımında ise günümüz imlâ kuralları dikkate alınmıştır. Yazım hatası olduğu düşünülen ibarelerin metin içinde doğru yazımına yer verilmiş, dipnotta nüshadaki yazıma işaret edilmiştir. Metne ilave bizim ilave ettiğimiz tüm açıklamalar köşeli parantez [ ] içinde belirtilmiştir. Eserde geçen şahıs ve kitaplarla ilgili tanıtıcı kısa bilgiler ilk geçtikleri yerlerde dipnotta verilmiştir. Matbu eserlerden yapılan alıntılara dipnotta işaret edilmeye çalışılmıştır. Metindeki paragraf, başlık ve noktalama işaretleri tarafımızdan konulmuştur.

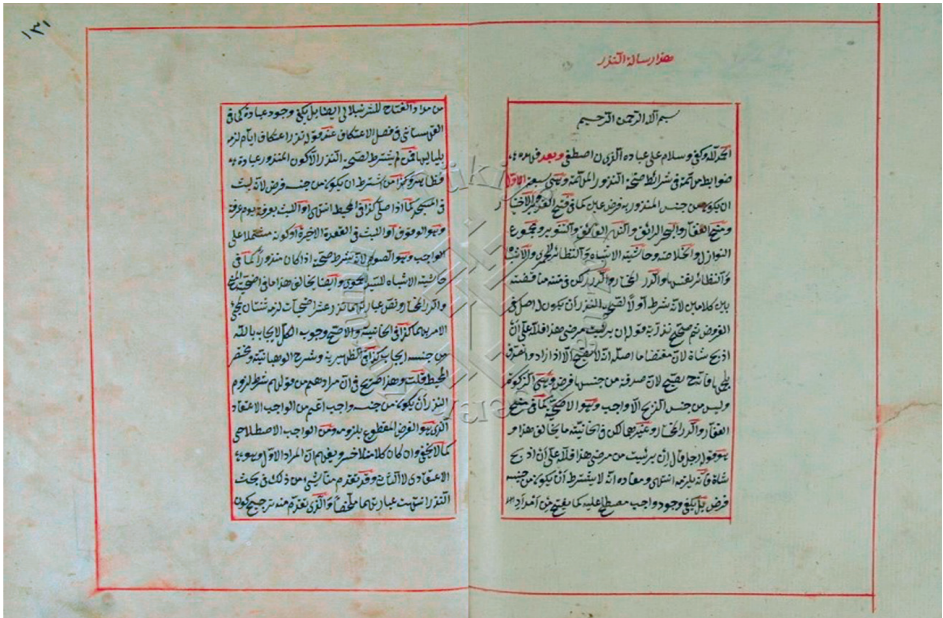
Sonuç

18. yüzyıl Osmanlı âlimlerinden olan Muhammed et-Trabzonî, ilk eğitimini Trabzon'da tamamladıktan sonra tahsilini ilerletmek üzere İstanbul'a gider. Sonrasında ise Trabzonî, çeşitli tarihlerde İslam coğrafyasının Halep, Şam, Kudüs, Mısır, Mekke ve Medine gibi bölgelerine seyahatlerde bulunmuştur. Buralarda pek çok eseri istinsah ve mukabele etmiş, bazı ilimlerde farklı hocadan icazetler almıştır. İstanbul'a döndükten sonra Süleymaniye Medresesi'nde hâfız-ı kütüb ve müderris olarak görev yapmıştır. Kadîrî tarikatına mensup bir sufi de olan Trabzonî, fıkıh, hadis, tefsir gibi çeşitli ilim dallarında eserler kaleme almıştır. Telif ettiği bu eserlerden biri de *Risâle fî şerâiti sıhhati'n-nezr* adlı adak konulu risâlesidir.

Söz konusu risâlede adak konusuyla ilgili şartları ele alan Trabzonî, Hanefî fûrû fıkıh literatüründe başta nezir ve yemin bölümleri olmak üzere adak konusu olan namaz, oruç ve hac gibi ibadetlerin ilgili kısımlarında zikredilen bu şartları genel ilkeler (davâbit) olarak yedi başlık altında bir araya getirmeye çalışmıştır. Sadece ilk kâideye değinirken mezhepte yer alan konuyla ilgili farklı görüşlere yer veren Trabzonî diğer kâideleri bir-iki cümleyle kısaca zikretmekle yetinmiştir. Buradan hareketle müellifin risâleyi nezrin konusu ile ilgili şartları ele almaktan ziyade söz konusu ilk kâideyle ilgili dönemde yaşanan tartışmalar veya kendisine sorulan bir soru üzerine konuyla ilgili tartışmalara katkı ve çözüm sunmak için kaleme aldığı söylenebilir. Nezredilen ibadetin niteliği ile ilişkili ilk kâideyi ele alırken, nezredilen şeyin cinsinden bir ibadet bulunmasını yeterli gören görüşlerle bu ibadetin vâcip veya farz olmasını şart koşan görüşleri zikrettikten sonra söz konusu ibadetin farz-ı ayn olması görüşünü tercih eder ve bunu “nezredilen şeyin cinsinden bir farz-ı ayn ibadet olmalı” şeklinde formüle eder. Söz konusu kâideleri temellendirirken Hanefî fûrû fıkıh literatüründen yirmiden fazla kaynağa atıf yapar. Ağırlıklı olarak metin, şerh ve fetâvâ türü eserlerden oluşan bu kaynaklar arasında özellikle 6/12. yüzyıl Mâveraünnehir Hanefî fakihlerinin fetâvâ türü eserleri ile Osmanlı dönemi muteber metin ve şerhler dikkat çeker.

Son olarak, adak konusu ile ilgili şartları müstakil olarak bir araya getirmesi ve birer kâide olarak formüle etmesi açısından eserin özgünlüğünden ve özellikle ilk kâide ile ilgili yer verdiği tartışmalardan hareketle konuya katkısından bahsedilebilir. Söz konusu kurallardan birincisi dışındaki kâidelere çok kısa temas etmesi farklı görüş ve örneklere yer vermeme de risâlenin eksik bir yönü olarak zikredilebilir. Buna rağmen eserin incelenmesinin ve tahkik edilmesinin konuyla ilgili çalışma yapacak modern araştırmacılara katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Nüsha Fotoğrafları

Tahkikli Metin

[رسالة في شرائط صحة النذور]

[لمحمد بن محمود الطربزوني المدني الحنفي (ت. 0021هـ/6871م)]

[130b] هذا رسالة النذر

بسم الله الرحمن الرحيم وبه نستعين

الحمد لله وكفى وسلام على عباده الذين اصطفى، وبعد؛ فهذه ضوابط مهمّة في شرائط صحة النذور المهمة، وهي سبعة:

الأول: أن يكون من جنس المنذور به فرض عين؛ كما في فتح القدير،⁴⁴ والاختيار،⁴⁵ ومنح الغفّار،⁴⁶ والبحر الرائق،⁴⁷ والنهر الفائق،⁴⁸ والتنوير،⁴⁹ ومجموع النوازل،⁵⁰ والخلاصة،⁵¹ وحاشية الأشباه والنظائر⁵² للحموي، والأشباه والنظائر نفسها، والدرر⁵³ المختار،⁵⁴ والدرر؛⁵⁵ لكن في منته مناقضة بين كلامين؛ لأنّه شرط أوّلاً لصحة النذر أن يكون له أصل في الفروض، ثمّ صحّ نذر به قوله: «إن برئت مرضي هذا فله عليّ أن أذبح شاة»⁵⁶ لأن مقتضى ما أصله أنّه لا يصحّ إلا إذا زادوا تصدّق بلحمها فإنّه ح [حينئذ] يصح؛ لأنّ صدقة من جنسها فرض، وهي الزكاة، وليس من جنس الذبح إلا واجب، وهو الأضحية، كما في منح الغفّار والدرر المختار⁵⁷ وغيرهما.

لكن في الخاتمة⁵⁸ ما يخالف هذا، وهو قوله: «رجل قال: إن برئت من مرضي هذا فله عليّ أن أذبح شاة» فإنّه يلزمه «انتهى، ومفاده أنّه لا يشترط أن يكون من جنسه فرض؛ بل يلغي وجود واجب مصطلح عليه كما يفتح من إمداد [131] و[59] الفتح⁶⁰ للشرنبلالي أيضاً؛ بل يكفي وجود عبادة كما في القهستاني⁶¹ في فصل الإعتكاف عند قوله: «نذر اعتكاف أيام لزمه بلياليها» فمن لم يشترط لصحة النذر إلا كون المنذور عبادة،

44 أي: فتح القدير شرح الهداية لابن همام، كمال الدين محمد بن عبد الواحد الشهير بابن الهمام الإسكندري السيواسي الحنفي (ت. 861هـ/1475م). الفوائد البهية للكنوي ص 181-081. | فتح القدير لابن الهمام، 303/2.

45 أي: الاختيار لتعليل المختار أبي الفضل مجد الدين عبد الله بن محمود الموصل الحنفي (ت. 863هـ/1284م). انظر: الفوائد البهية للكنوي ص 106. | الإختيار للموصل، 72/3.

46 أي: منح الغفّار شرح تنوير الأضمار لشمس الدين محمد بن عبد الله تمرثاني الغزي (ت. 1006هـ/1598م). انظر: كشف الظنون لحاجي خليفة، 501/1.

47 أي: البحر الرائق شرح كنز الدقائق لابن نجيم (ت. 970هـ/1563م). انظر: كشف الظنون لحاجي خليفة، 2/1516. | البحر الرائق لابن نجيم، 3/08/321.

48 أي: النهر الفائق بشرح كنز الدقائق لابن نجيم، هو سراج الدين عمر بن إبراهيم المصري الحنفي (ت. 1005هـ/1596م). انظر: هدية العارفين للبغدادي، 1/796. | النهر لابن نجيم، 2/172.

49 أي: تنوير الأضمار وجامع البحار لشمس الدين محمد بن عبد الله تمرثاني الغزي (ت. 1006هـ/1598م).

50 أي: مجموع النوازل والحوادث والواقعات في فروع الحنفية لأحمد بن موسى الكشي أو الكشني (ت. 550هـ/1155م). انظر: كشف الظنون لحاجي خليفة.

51 أي: خلاصة الفتاوى للشيخ الإمام طاهر بن أحمد بن عبد الرشيد البخاري الحنفي (ت. 542/1147م). انظر: كشف الظنون لحاجي خليفة، 1/718.

52 أي: غمز عيون البصائر في شرح الأشباه والنظائر لأبي العباس أحمد بن محمد مكي، شهاب الدين الحسيني الحموي الحنفي (ت. 1098هـ/1687م). انظر: هدية العارفين للبغدادي، 1/164. | غمز عيون البصائر للحموي، 2/72-71.

53 للفقير زين الدين بن إبراهيم المعروف بابن نجيم المصري الحنفي (ت. 970هـ/1563م). انظر: كشف الظنون لحاجي خليفة، 1/81. | الأشباه والنظائر لابن نجيم، ص 144.

54 أي: الدر المختار في شرح تنوير الأضمار للعلامة علاء الدين محمد بن علي الحصكفي الدمشقي الحنفي (ت. 1088هـ/1677م). انظر: هدية العارفين للبغدادي، 2/244. | الدر المختار للحصكفي، ص 284.

55 أي: درر الحكام شرح غرر الأحكام لشيخ الإسلام محمد بن فرامرز بن علي الرومي الحنفي الشهير ملا خسرو (ت. 885هـ/1480م). انظر: هدية العارفين للبغدادي، 2/211.

56 درر الحكام ملا خسرو 2/54. ونصّه: «قال: إن برئت من مرضي هذا ذبحت شاة إلا أن يقول فله عليّ أن أذبحها».

57 الدرر المختار للحصكفي، ص 285.

58 أي: فتاوى قاضيخان لحسن بن منصور بن أبي القاسم الأوزجندی الفرغاني الحنفي، المعروف بقاضيخان (ت. 592هـ/1196م). انظر: الفوائد البهية للكنوي ص 108. | فتاوى قاضيخان، 1/543.

59 توجد في أوّل الصحيفة عبارة «من مداد» مكررة، هذه تصحيف.

60 أي: إمداد الفتح شرح نور الإيضاح لأبي إغلاص حسن بن عمّار الشرنبلالي الوفاي المصري الحنفي (ت. 1069هـ/1659م). انظر: هدية العارفين للبغدادي، 1/292.

61 أي: جامع الرموز شرح النفاية مختصر الوقاية لشمس الدين محمد بن حسام الدين الخراساني القهستاني الحنفي (ت. 962هـ/1555م). انظر: كشف الظنون لحاجي خليفة، 2/1971.

فظاهر، وكذا من اشترط أن يكون من جنسه فرض؛ لأنه لبث في المسجد كما إذا صلى، كذا في المحيط،^{62، 63} انتهى. أو اللبث بعرفة يوم عرفة وهو الوقوف، أو اللبث في القعدة الأخيرة، أو كونه مشتملاً على الواجب وهو الصوم؛ لأنه شرط صحته إذا كان مندوراً، كما في حاشية الأشباه⁶⁴ للسيد الحموي، وأيضاً يخالف هذا ما في أضحية المنح والدر المختار، ونص عبارتهما: «نذر عشر أضحيات لزمه ثنتان لمجيء الأمر بهما، كذا في الخاتبة، والأصح وجوب الكل لإيجابه بالله من جنسه إيجاب»،⁶⁵ كذا في الظهيرية،⁶⁶ وشرح الوهبانية،⁶⁷ ومختصر المحيط.⁶⁸

قلت: وهذا صريح في أن مرادهم من قولهم: «شرط لزوم النذر أن يكون من جنسه واجب»⁶⁹ أعم من الواجب الاعتقادي الذي هو الفرض المقطوع بلزومه، ومن الواجب الاصطلاحي كما لا يخفى وإن كان كلام من لا يفهم أن المراد الأول، وهو الاعتقادي لا الثاني، وقد تقدم منّا شيء من ذلك في بحث النذر، انتهت عبارتهما ملخصاً،⁷⁰ والذي تقدم منه ترجيح [131ظ] كون المراد الأول لا الثاني بجعله متناً بقوله: «ولم يلزم ما ليس من جنسه فرض كعبادة مريض وتشييع جنازة ودخول مسجد»⁷¹ انتهى. قال المحشّي الدر المختار⁷²: «قوله: 'كعبادة مريض' هذا يفيد أن المراد بالفرض هنا فرض عين لا فرض كفاية، انتهى»،⁷³ وهو حسن، فتدبر. وهذه الاختلافات أنتجت قلقاً واختلافاً في القلوب، والتخلّص منها ترجيح ما في المتن والشروح على ما في الفتاوى كما في البحر⁷⁴ والدر المختار⁷⁵ نقلًا عن أنفع الوسائل⁷⁶ للطرسوسي.

الثاني: أن يكون ذلك الفرض مقصوداً بالذات لا وسيلة؛ كما في غالب الكتب التي مرّت، فخرج نذر الوضوء لوقت كلّ صلاة ونحوه،⁷⁷

الثالث: أن لا يكون المنذور واجباً عليه قبل النذر؛ فخرج نذر حجة الإسلام وسائر الواجبات، كما في غالب التي مضت.

الرابع: أن لا يكون معصية لذاته، أمّا المعصية لغيره فيصحّ نذره كصوم يومي العيد وأيام التشريق، فخرج نذر شرب الخمر ونحوها، فإنه لا يصحّ نذره كما في الفتاوى الهندية⁷⁸ عن المحيط السرخسي. كذا قال محشّي الدر المختار إبراهيم الحلبي غير صاحب الملتقى،⁷⁹

الخامس: أن لا يكون ما التزمه أكثر ممّا يملكه أو ملكاً لغيره؛ فلو نذر التصدّق بألف ولا يملك إلا مائة لزمه المائة فقط، [231و] كما في الخلاصة، وخرج نذر التصدّق بدرهم الغير، كما في الدر المختار.⁸⁰

السادس: أن لا يكون المنذور مستحيل الكون، فخرج نذر الصوم أمس أو اعتكافه كما في الدر المختار⁸¹ وإمداد الفتاح،⁸² وحاشية الأشباه⁸³

62 سيذكر المصنف صاحب هذا الكتاب في قاعدة الرابعة، وهو رضي الدين محمد بن محمد السرخسي الحنفي (ت. 1175/571هـ). انظر: الفوائد البهية للكنوي، ص 191-188

63 جامع الرموز للقهبستاني، ص 209.

64 غمز عيون البصائر للحموي، 72/2

65 الدر المختار للحصكفي، ص 648

66 أي: الفتاوى الظهيرية لظهير الدين أبي بكر محمد بن أحمد البخاري الحنفي المحتسب البخاري (ت. 1222/619هـ). انظر: كشف الظنون لحاجي خليفة، 2/1226.

67 أي: عقد القلاد في حلّ قيد الشرائد لأمين الدين عبد الوهاب بن أحمد بن وهبان الدمشقي الحنفي (ت. 1367/768هـ). انظر: كشف الظنون لحاجي خليفة، 2/1865

68 أي: الوسيط لرضي الدين محمد بن محمد السرخسي الحنفي (ت. 1175/751هـ).

69 الدر المختار للحصكفي، ص 648-649.

70 على حسب ظني يقصد المؤلف عبارة المنح والدر المختار، مع ذلك لم تكن هذه العبارات كلا الكتابين متضمنةً بأكملها، بل تجد فيهما العبارات التي أشرت بها اقتباساً فقط

71 الدر المختار للحصكفي، ص 284.

72 أي: إبراهيم بن مصطفى الحلبي المداري الحنفي، أحد أعلام العلماء في زمن الدولة العثمانية في القرن العاشر الهجري، واسم حاشيته تحفة الأخيار على الدر المختار في الفقه الحنفي.

73 تحفة الأخيار للحلبي، ص 75a.

74 البحر الرائق لابن النجيم، 310/6.

75 الدر المختار للحصكفي، ص 608.

76 أي: أنفع الوسائل إلى تحرير المسائل لأي إسحاق نجم الدين إبراهيم بن علي الطرسوسي الدمشقي الحنفي (ت. 1357/758هـ). انظر: تاج التراجم لابن قطلوبغا، 1/8.

77 أي: في غالب الكتب التي مضت.

78 الفتاوى الهندية، 208/1.

79 أي هذا المحشّي غير إبراهيم بن محمد الحلبي الحنفي (ت. 1549/956هـ) المعروف بصاحب ملتقى الأبحر. إنّما المحشّي هو إبراهيم بن مصطفى الحلبي المداري الحنفي، سبق ترجمته.

80 الدر المختار للحصكفي، ص 284.

81 الدر المختار للحصكفي، ص 284.

82 إمداد الفتاح للشربلاني، ص 670.

83 غمز عيون البصائر للحموي، 71/2.

للسيد الحموي.

السابع: أن لا يكون نذره على الأغنياء ما لم ينو أبناء السبيل، كذا في الدر المختار⁸⁴ عن القنية.⁸⁵

هذا مما من الله تعالى على عبده الضعيف الشيخ محمد المدني جواراً، والأطرابزندي مولداً، فليعتنى به، فإنه نفيس جداً، ولا تنظر إلى من قال وانظر إلى ما قال، وصلى الله على سيدنا محمد وآله وصحبه أجمعين، وعلى سائر الأنبياء والمرسلين، والحمد لله رب العالمين.

المصادر والمراجع

- الاختيار لتعليل المختار؛ -

(أبو الفضل مجد الدين عبد الله بن محمود الموصل الحنفي (ت. 683هـ/1284م

، حققه محمد حسن طالو، مكتبة التركة، اسطنبول، 1436هـ/2015م

الأشبه والنظائر على مذهب أبي حنيفة النعمان؛ -

(زين الدين بن إبراهيم بن محمد، المعروف بابن نجيم المصري (ت. 970هـ/1562م

دار الكتب العلمية، بيروت، 1419هـ/1999م

إمداد الفتاح شرح نور الإيضاح؛ -

(أبو إخراج حسن بن عمارة الشرنبلالي الوفاي المصري الحنفي (ت. 1069هـ/1659م

، حققه بشار بكري عرابي، دمشق، 1423هـ/2002م

البحر الرائق شرح كنز الدقائق (معه منحة الخائف)؛ -

(زين الدين بن إبراهيم بن محمد المعروف بابن نجيم المصري الحنفي (ت. 970هـ/1562م

دار الكتاب الإسلامي، بيروت، 1418هـ/1997م

تاج التراجع؛ -

(أبو الفداء زين الدين أبو العدل قاسم بن قُطُوبغا الحنفي (ت. 879هـ

دار القلم، دمشق، 1413هـ/1992م

تحفة الأواخر على الدر المختار [مخطوط]؛ -

(إبراهيم بن مصطفى الحلبي المداري الحنفي (1190هـ/1776م

المكتبة السليمانية، مجموعة خالد أفندي، رقم 148

جامع الرموز؛ -

(شمس الدين محمد بن حسام الدين الخراساني القهستاني الحنفي (ت. 962هـ/1555م

صخره كبير الدين أحمد، مطبعة مظهر العجائب، كلكتة، 1279هـ/1858م

درر الحكام شرح غرر الأحكام؛ -

(شيخ الإسلام محمد بن فرامرز بن علي الرومي الحنفي الشهير ملا خسرو (ت. 885هـ/1480م

84 الدر المختار للحصكفي، ص 284.

85 أي: قنية المنية لتتميم الغنية لنجم الدين أبو الرجاء مختار بن محمود الغزيمي الخوارزمي المعتزلي الحنفي المعروف بالزاهدي (ت. 658هـ/1260م). انظر: هدية العارفين للبغدادي، 423/2.

مطبعة محمد أسعد؛ إسطنبول، 1300هـ/1882م

دُرُ المختار شرح تنوير الأبصار؛ -

(علاء الدين محمد بن علي الحصكفي الدمشقي الحنفي (ت. 1088هـ/1677م

(دراسة وتحقيق: عبد المنعم خليل إبراهيم، دار الكتب العلمية، الرياض، 1423هـ/2002م

غمز عيون البصائر في شرح الأشباه والنظائر؛ -

(أبو العباس أحمد بن محمد مكِّي، شهاب الدين الحسيني الحموي الحنفي (ت. 1098هـ/1687م

دار الكتب العلمية، بيروت، 1405هـ/1985م

فتاوى قاضيخان؛ -

(حسن بن منصور الأوزجندی الحنفي، المعروف بقاضيخان (ت. 592هـ/1196م

اعتنى بها سالم مصطفى البدری، دار الكتب العلمية، بيروت، 2009م

الفتاوى الهندية؛ -

جماعة من العلماء برئاسة الشيخ نظام الدين البرنهابوري البلخي

المطبعة الكبرى الأميرية، بولاق

فتح القدير للكمال ابن الهمام وتكملته ط الحلبي -

(ابن همام، كمال الدين محمد بن عبد الواحد السيواسي الحنفي (ت. 861هـ/1457م

شركة مكتبة ومطبعة مصطفى البابي الحلبي وأولاده، مصر، 1389هـ/1970م

الفوائد البهية في تراجم الحنفية؛ -

(أبو الحسنات محمد عبد الحي اللكنوي الهندي، (ت. 1303هـ/1886م

دار الكتاب الإسلامية، القاهرة، د.ت

كشف الظنون عن أسامي الكتب والفنون؛ -

كاتب جلبي حاجي خليفة (ت. 7601هـ/7561م)،

مطبعة المعارف، إسطنبول، 1491-2491.

- النهر الفائق شرح كنز الدقائق؛

سراج الدين عمر بن إبراهيم ابن نجم الحنفي (ت. 5001هـ/6951م).

حقَّقه أحمد عزَّ وعناية، دار الكتب العلمية، بيروت، 2241هـ/2002م.

- هديَّة العارفين أسماء المؤلِّفين وآثار المصنِّفين؛

إسماعيل بن محمد أمين الباباني البغدادي (ت. 9331/0291م)،

وكالة المعارف الجليَّة في مطبعتها البهية، إسطنبول، 1591م.

Kaynakça | References

Aslan, Zahir. "Muhammed b. Mahmud et-Trabzonî el-Medenî'nin Arap Dili ve Belağatı İle İlgili Eserleri". *Trabzonlu Müellifler Ve Eserleri: Osmanlı Dönemi*. 501-507. Trabzon: Ensar Neşriyat, 2023.

Bağdatlı, İsmail Paşa. *Hediyetü'l-ârifin esmâi'l-müellifin ve âsâruhu'l-musannefn*. 2 Cilt. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1955.

Benli, Ali. "Trabzonî, Mehmed". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 41/304-305. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.

Burhanpurlu, Şeyh Nizam (ed.). *el-Fetâva'l-Hindiyye*. 6 Cilt. Bulak: Matbaatü'l-Kübra'l-Emiriyye, 1310.

Bursalı, Mehmet Tahir. *Osmanlı Müellifleri*. ed. M. A. Yekta Saraç - Mustafa Çiçekler. 3 Cilt. Ankara: TÜBA, 2016.

Demirci, Selim. "Muhammed b. Mahmud et-Trabzonî el-Medenî'nin Hadisle İlgili Eserleri". *Trabzonlu Müellifler ve Eserleri: Osmanlı Dönemi*. 445-463. Trabzon: Ensar Neşriyat, 2023.

Esen, Bilal. *İslam Hukukunda Nezir ve Adak*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2003.

Halebî, İbrahim b. Mustafa el-Medârî. *Tuhfetü'l-ahyâr ale'd-Dürri'l-muhtâr*. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Halid Efendi Koleksiyonu, 148.

Hamevî, Ebü'l-Abbas Şehabeddin Ahmed b. Muhammed. *Gamzu uyûni'l-besâir şerhu Kitâbi'l-Eşbâh ve'n-nezâir*. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1985.

Haskefi, Alaeddin Muhammed b. Ali. *Dürri'l-muhtâr şerhi Tenviri'l-ebşâr*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2002.

İbn Âbidîn, Muhammed Emin. *Hâşiyetü İbn Âbidîn: Reddü'l-muhtâr alâ Dürri'l-muhtâr*. 18 Cilt. Dımaşk: Dârü's-Sekâfeti't-Türâs, 1421.

İbn Âbidîn, Muhammed Emin. *Şerhu Ukudî resmi'l-müftî*. çev. Şenol Saylan. İstanbul: Klasik Yayınları, 2. Basım, 2020.

İbn Kutluboğa, Ebü'l-Adl Zeynüddîn Kasım b. Kutluboğa b. Abdullah. *Tâcü't-terâcim*. Dımaşk: Dârü'l-Kalem, 1992.

İbn Nüceym, Sirâcuddîn Ömer b. İbrâhîm el-Mısrî. *en-Nehru'l-fâ'ik şerhu Kenzi'd-dekâ'ik*. thk. Ahmed 'Azv 'Înâye. 3 Cilt. b.y.: y.y., 1422/2002.

İbn Nüceym, Zeynüddin b. İbrahim el-Mısrî. *el-Bahru'r-râik şerhu Kenzi'd-dekâ'ik*. 8 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-İslâmî, 2. Basım, 1997.

İbn Nüceym, Zeynüddin b. İbrahim el-Mısrî. *el-Eşbah ve'n-nezâir*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1999.

İbn Nüceym, Zeynüddin b. İbrahim el-Mısrî. "Risâle fi'n-nezr bi't-tasadduk". *er-Resâilü'z-Zeyniyye fî mezhebi'l-Hanefiyye*. Kahire: Dârü's-Selâm, 1999.

- İbnü'l-Hümâm, Kemâleddin Muhammed b. Abdülvahid. *Fethü'l-kadîr*. 10 Cilt, 1970.
- Kâdîhân, Ebü'l-Mehasin Fahreddin Hasan b. Mansur. *Fetâva'l-Kâdîhân*. 3 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2009.
- Kâsânî, Alaaddin Ebubekr b. Mesud. *Bedâi'u's-sanâi' fî tertîbi's-şerâi'*. 10 Cilt. Kahire: Dârü'l-Hadîs, 2004.
- Kâtîb Çelebi, Hacı Halife Mustafa b. Abdullah. *Keşfü'z-zunûn an esâmî'l-kütüb ve'l-fünûn*. 2 Cilt. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1941.
- Kehhâle, Ömer Rıza. *Mu'cemü'l-müellifîn: Teracimu musannifi'l-kütubi'l-Arabiyye*. 10 Cilt. Beyrut: Mektebetü'l-Müsenna, 2010.
- Kuhistanî, Şemseddin Muhammed b. Hüsameddin. *Câmiü'r-rumuz fî şerhi'n-Nukaye*. Kal-kûta: Matbaatü Muzhirü'l-Acâib, 1858.
- Leknevî, Ebü'l-Hasenat Muhammed Abdülhay b. Muhammed. *el-Fevâidü'l-behiyye fî terâ-cimi'l-Hanefiyye*. Kahire, ts.
- Mevsîfî, Ebü'l-Fazl Mecdüddin Abdullah b. Mahmûd. *el-İhtiyâr li-ta'lîli'l-Muhtâr*. 3 Cilt. İstan-bul: Tereke Yayınevi, 2015.
- Molla Hüsrev, Hüsrev Mehmed Efendi. *Dürerü'l-hükkâm Şerhu Gureri'l-ahkâm*. 2 Cilt. İstan-bul: Matbaa-i Mehmed Esad, 1300.
- Özel, Ahmet. "Adak". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/337-340. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Saylan, Şenol. "Muhammed b. Mahmud et-Trabzonî el-Medenî'nin Fıkıhla İlgili Eserle-ri". *Trabzonlu Müellifler ve Eserleri: Osmanlı Dönemi*. 465-478. Trabzon: Ensar Neşriyat, 2023.
- Saylan, Şenol. "Muhammed b. Mahmud et-Trabzonî el-Medenî'nin Hayatı ve Eserleri". *Trabzonlu Müellifler ve Eserleri: Osmanlı Dönemi*. 423-438. Trabzon: Ensar Neşriyat, 2023.
- Seyyidoğlu, Mahmud. "Bir Osmanlı Âlimi: Muhammed Trabzonî". çev. Ömer Faruk To-kat. *Rıhle Dergisi* 2/5-6 (2009), 175-184.
- Süreyya, Mehmed. *Sicill-i Osmanî*. 4 Cilt. İstanbul: Sebil Yayınları, 1997.
- Şîrbînî, Şemseddin Muhammed b. Muhammed. *Muğni'l-muhtâc ilâ mağrifeti ma'nâ elfâ-zi'l-Minhâc*. 6 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.
- Şürübülâlî, Ebu'l-İhlâs Hasan b. Ammâr. *İmdâdü'l-fettâh şerhu Nûri'l-izâh*. Dımaşk, ts.
- Şürübülâlî, Ebu'l-İhlâs Hasan b. Ammâr. *Tuhfetü'n-nihâr ve is'âfü'l-ganiyyi ve'l-fakîr*. Sü-leymaniye Kütüphanesi, Fatih Koleksiyonu, 2470/13, 120b-124a.
- Trabzonî, Muhammed b. Mahmud el-Medenî. *Risâletü'n-nezr*. Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi, KHK, 389/13, 130b-132a.